

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

МАРОЧКІН ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СЛИВНА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЙВНА

студентка 3 курсу, 3 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 343.140.02

DOI: 10.37772/2518-1718-2020-2(30)-12

МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглянуто поняття та значення меж доказування у кримінальному процесі, досліджено відмінності між ними та суміжними процесуальними категоріями, а також проаналізовано доктринальні розробки щодо критеріїв для моменту досягнення меж та судову практику у випадках розширення чи звуження меж доказування.

Ключові слова: межі доказування, предмет, звуження та розширення меж, розумний сумнів.

Постановка проблеми. Доказування у кримінальному процесі являє собою регламентовану пізнавальну діяльність уповноважених на те суб'єктів кримінального провадження зі збирання й дослідження (перевірки й оцінки) доказів, формування на їх підставі власних правових позицій та їх реалізації [1, с. 147]. Специфічною метою доказування є отримання знання, яке максимально наближене до реальної дійсності, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом. Проте, у якому випадку отриманих знань буде достатньо для того, щоб сформулювати повне уявлення про вчинене кримінальне правопорушення або ж відповісти на інші питання, які виникають у ході кримінального провадження? Для досягнення цієї мети теорія кримінального процесу оперує поняттям «межі доказування». З огляду на наведене, актуальності набуває дослідження цього та супутніх явищ, що обумовлюється, по-перше, відсутністю їх законодавчої регламентації, а відтак, значним рівнем дискреційних повноважень правозастовців, а по-друге, відсутністю єдності у визначенні цих понять у теорії кримінального процесу, у зв'язку із чим наявні численні проблеми правозастосування.

Метою роботи є визначення поняття меж доказування, його співвідношення із суміжними явищами; з'ясування моменту досягнення мети доказування, а також випадків звуження та розширення меж доказування з огляду на надбання теорії кримінального процесу та загальні тенденції національної судової практики.

Аналіз попередніх досліджень. Спершу слід зазначити, що питання визначення меж доказування, достатності доказів та їх співвідношення із предметом доказування завжди викликали інтерес та були предметом наукових досліджень вчених. Зокрема, заслуговують на увагу праці таких дослідників у галузі як кримінального процесу, так і суміжних наук, як А.Р. Белкін, В. В. Вапнярчук, Г.Ф. Горський, Ю.М. Грошевий, В. С. Зеленецький, Є. Г. Коваленко, Л.Д. Кокорєв, Р.В. Костенко, Р.Д. Рахунов, В. В. Рожнов, В. Г. Танасович, Ф.Н. Фаткуллін, А.А. Хмиров та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. На початку дослідження слід визначити поняття меж доказування. Вивчення наукових джерел дозволило з'ясувати, що у теорії кримінального процесу під межами доказування здебільшого розуміється такий обсяг доказо-

вого матеріалу, який забезпечує надійне та достовірне встановлення обставин справи, які входять до предмета доказування, а також певний обсяг знань суб'єкта доказування про ці обставини для закінчення діяльності зі збирання й дослідження доказів повністю або прийняття певного процесуального рішення.

Іншим об'єктом наукового дослідження є з'ясування співвідношення меж доказування із поняттями достатності доказів та предмету доказування. Так, з точки зору гносеології, межі доказування є сукупністю достатніх доказів, якими, у свою чергу, є належні, допустимі та достовірні докази, які необхідні для встановлення обставин справи. Тобто, можна констатувати відсутність суттєвої різниці між цими поняттями з огляду на те, що їх мета та зміст зводяться до одного й того ж. При цьому, слід звернути увагу на те, що окремі науковці наголошують на необхідності певного розмежування даних явищ. Так, наприклад, Л. В. Клейман стверджує, що межі доказування є динамічними, вони можуть змінюватись у ході провадження, а достатність характеризує вже сформовану систему доказів на момент прийняття певного процесуального рішення [2, с. 127].

Предмет доказування, у свою чергу, тісно пов'язаний із межами доказування, а їх співвідношення пояснюється як «мета – засіб». Тобто, якщо предмет доказування можна умовно розглядати як межі дослідження обставин справи по горизонталі, то межі доказування, визначаючи глибину таких досліджень, є межами по вертикалі, вони визначають необхідну для з'ясування обставин справи сукупність доказів, які входять до предмета [3, с. 104].

Суттєвою особливістю меж доказування у кримінальному провадженні є те, що це поняття є оцінною категорією, визначення якої залежить від розсуду правозастосовника. При цьому, визначення таких меж відбувається у кожній конкретній справі окремо певним суб'єктом доказування, зважаючи на суть, характер вчиненого кримінального правопорушення, коло обставин, що підлягають встановленню, та інші особливості відповідного провадження. Це означає, що межі доказування є неоднаковими при прийнятті різних процесуальних рішень, що на практиці проявляється, наприклад, у тому, що певний обсяг доказів може бути достатнім для прийняття одного рішення (наприклад, повідомлення про підозру), але цього ж обсягу буде замало для прийняття іншого (наприклад, для складання обвинувального акту або ухвалення обвинувального вироку).

З огляду на зазначене вище, можна дійти висновку про те, що не існує загальноприйнятних кількісних показників, які могли б слугувати мірою для визначення меж доказування. Такі тенденції зумовлюють необхідність виокремлення певних критеріїв

для з'ясування моменту досягнення даних меж. Узагальнивши наукові позиції вчених із зазначеного питання, можна виділити декілька критеріїв визначення меж доказування у кримінальному провадженні: 1) певна сукупність доказів, що є достатньою для висновку про з'ясування всіх обставин справи (кількісний критерій); 2) дослідження всіх можливих шляхів для отримання знань про вчинене кримінальне правопорушення; 3) рівень точності та достовірності отриманих знань про предмет доказування (якісний критерій); 4) внутрішнє переконання суб'єкта правозастосування щодо достатності доказів для прийняття певного рішення, що ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом. При цьому слід звернути увагу на те, що при визначенні меж доказування не варто керуватись лише одним з наданих критеріїв. Як правило, межі доказування досягнутими є тоді, коли поєднують у собі кількісний, якісний та, безумовно, суб'єктивний показники.

Досліджуючи вищезазначені критерії визначення меж доказування, можна дійти висновку, що для національного кримінального процесу характерним є стандарт доведення винуватості особи поза розумним сумнівом, який закріплено у ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). У практиці Верховного Суду даний стандарт тлумачиться як «таке доведення винуватості особи перед судом за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, коли існує єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення» [8]. Розширене визначення наводить у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ): «Розумний сумнів – це такий непереборний сумнів, який залишається у слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо винуватості обвинуваченого чи підсудного після всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Наявність розумного сумніву щодо обґрунтованості обвинувачення не дозволяє будь-якій неупередженій людині, яка міркує з належним розумом і сумлінням, визнати обвинуваченого винним» [8]. Таким чином, у результаті доведення прокурором вини особи у вчиненні кримінального правопорушення перед судом, у останнього має виникнути внутрішнє переконання у тому, що особа є винуватою, і у цьому не має бути розумних сумнівів. При цьому, стан такого переконання може виникнути у судді лише тоді, коли під час досягнення меж доказування були дотримані усі вимоги кримінального процесуального закону під час отримання доказів у ході провадження.

Досліджуючи межі доказування, слід звернути увагу також на такі питання, як їх «звуження» та «розширення», що являють собою два можливі випадки порушень. Так, безпідставним звуженням меж доказування є випадки, коли ряд обставин предмета доказування, що мають значення, залишаються не-встановленими чи дослідженими поверхнево, що, у свою чергу, призводить до неповноти та однобічності розслідування. На практиці у деяких випадках наслідком такого звуження є закриття кримінального провадження через недоведеність вини. На відміну від звуження, розширенням меж доказування є невинуваті включення у доказові матеріали даних, які не мають значення у конкретному розслідуванні, не потребують доказування в силу своєї очевидності, або встановлюють те, що уже достовірно встановлено іншими доказами, тощо [7, с. 402]. У результаті такого надмірного розширення виникає порушення строків розслідування, ускладнюється діяльність уповноважених суб'єктів доказування, відбуваються невинуваті фізичні та матеріальні витрати. Як слушно зазначає щодо подібних наслідків Ю. М. Грошевий, надмірна кількість доказів ускладнює встановлення істини, відволікає увагу судді та учасників судового розгляду від дослідження основних питань кримінальної справи, а тим самим знижує і виховний ефект судової діяльності [10, с. 127].

Важливість дотримання вимог щодо меж доказування для прийняття конкретних процесуальних рішень на практиці обумовлюється, зокрема, тим, що їх недотримання може мати наслідки у вигляді виправдання особи або закриття кримінального провадження через невстановлення достатніх доказів для доведення її винуватості. Так, наприклад, у справі № 459/1711/16-к Верховний Суд дійшов висновку про правомірність виправдання особи, мотивуючи таке рішення тим, що «сторона обвинувачення не довела належними доказами її причетність до вчинення зазначених злочинів (...)» а тому за наведених обставин, виходячи з таких засад кримінального провадження, як: забезпечення доведеності вини, зобов'язання сторони обвинувачення довести винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, Суд обґрунтовано

визнав особу невинуватою у вищевказаних злочинах» [4]. Іншим прикладом є справа № 710/179/17, у якій Верховний Суд через недоведеність вини та недотримання стандарту доведення вини особи «поза розумним сумнівом» дійшов висновку про правомірність закриття кримінального провадження, обґрунтовувавши своє рішення тим, що «докази, покладені судом в основу обвинувального вироку в частині засудження особи, як кожен окремо, так і в сукупності між собою не містили жодних даних, які б поза розумним сумнівом доводили її винуватість в умисному вбивстві» [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що межі доказування у кримінальному процесі призначені для визначення кількості конкретних доказів, необхідних для встановлення предмету доказування. Вони мають тісний зв'язок із достатністю доказів, адже відображають кількісну характеристику сукупності доказів у конкретному провадженні та визначають їх достатність для прийняття певного процесуального рішення. Головною особливістю даного поняття є і те, що межі доказування є індивідуальними для кожного конкретного кримінального провадження, а тому залежать від багатьох чинників та є різними з огляду на специфіку обставин кримінального правопорушення. Важливим критерієм визнання достатніми меж доказування є внутрішнє переконання суб'єкта доказування (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду), яке, у свою чергу, має ґрунтуватися на встановлених обставинах, що підлягають доказуванню. Основним же стандартом, який прямо закріплений у КПК та є головним орієнтиром для встановлення меж доказування, є доведеність вини «поза розумним сумнівом».

Таким чином, проведене дослідження дозволяє констатувати, що поняття меж доказування у кримінальному провадженні є багатоаспектним та важливим з огляду на досягнення справедливості судового розгляду. Саме тому продовження дослідження цього та супутніх явищ у кримінальному процесі набуває актуальності з огляду на необхідність наближення національного кримінального провадження до Європейських стандартів судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капліна О. В., Шило О. Г., Трофименко В. М. та ін. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584 с.
2. Клейман Л. В. Установление относимости доказательств при расследовании преступлений: диссерт. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Красноярск, 2001. 219 с.
3. Карнеева Л. М. Привлечение в качестве обвиняемого. Москва, 1962. 93 с.
4. Постанова Верховного Суду у справі № 459/1711/16-к (провадження - № 51-8146 км 18) від 18.04.2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81360626>.

5. Постанова Верховного Суду у справі № 710/179/17 (провадження – № 51-7451 км 18) від 22.05.2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82001773>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
7. Калатур М. В. Співвідношення понять предмета та меж доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. № 3. Ст. 398 – 405.
8. Постанова Верховного Суду у справі № 242/4159/14-к (провадження - № 51-614км17) від 20 лютого 2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80112327>.
9. Постанова Верховного Суду у справі № 759/20162/13-к (провадження в апеляційному суді – № 11-кп/796/196/2018) від 21.03.2019 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80681353>.
10. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. 144 с.

REFERENCES

1. Kaplina O. V., Shylo O. H., Trofymenko V. M. ta in. (2018). *Kryminalnyi protses: pidruchnyk*. O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo (Ed). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Kleyman L. V. (2001). *Ustanovleniye odnosimosti dokazatelstv pri rassledovanii prestupleniy. Candidate's thesis*. Krasnoyarsk [in Russian].
3. Karneyeva L. M. (1962). *Privlecheniye v kachestve obvinyayemogo*. Moskva [in Russian].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi # 459/1711/16-k (provadzhennia - № 51-8146 км 18) vid 18.04.2019 roku. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81360626> [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi # 710/179/17 (provadzhennia – № 51-7451 км 18) vid 22.05.2019 roku. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82001773> [in Ukrainian].
6. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. (2013). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 9-10, 11-12, 13, Art. 88* [in Ukrainian].
7. Kalatur M. V. (2013). *Spivvidnoshennia poniat predmeta ta mezh dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, issue 3, art. 398 – 405* [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 242/4159/14-k (provadzhennia - # 51-614км17) vid 20 liutoho 2019 roku. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80112327> [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi # 759/20162/13-k (provadzhennia v apeliatsiinomu sudi - № 11-kp/796/196/2018) vid 21.03.2019 roku. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80681353> [in Ukrainian].
10. Groshevoy Yu. M. (1975). *Problemy formirovaniya sudeyskogo ubezhdeniya v ugolovnom sudoproizvodstve*. Kharkov: Vishcha shk. Izd-vo pri Khark. un-te [in Russian].

МАРОЧКИН АЛЕКСЕЙ

кандидат юридических наук, ассистент кафедры уголовного процесса и оперативно-розыскной деятельности Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СЛИВНАЯ ВИКТОРИЯ

студентка международно-правового факультета 3 курса, 3 группы
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ГРАНИЦЫ ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье рассмотрено понятие и значение границ доказывания в уголовном процессе, исследованы различия между ними и смежными процессуальными категориями, а также проанализированы доктринальные разработки относительно критериев для момента достижения границ и судебную практику в случаях расширения или сужения границ доказывания.

Ключевые слова: пределы доказывания, предмет, сужение и расширение границ, разумные сомнения.

MAROCHKIN ALEKSEI

PhD, Assistant at the Department of Criminal Procedure and Investigation Activities
of Yaroslav Mudryi National Law University

SLYVNAYA VIKTORIYA

3-year student, group 3, International Law Faculty of Yaroslav Mudryi National Law University

LIMITS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Problem setting. Proving in criminal proceedings is evidence collection and research activity of special subjects of criminal proceedings. The specific purpose of proving is to obtain knowledge that is close to reality. To achieve this purpose, the theory of criminal procedure operates with the concept of “limits of proof”. In view of the above, it is important to study this phenomenon, because, firstly, there is no legislative regulation, and secondly, there is no unity in the theory of criminal procedure on this issue.

Target research. The aim of the work is to define the concept of the limits of proof; to find out the moment of reaching the limits of proof and cases of narrowing and expanding the limits of proof; to analyze case law on this issue.

Analysis of recent research and publication. The question of determining the limits of proof, their relationship with the subject of proving has been the subject of scientific research. In particular, the works of such researchers in the field of criminal procedure as A.R. Belkin, V.V. Vapnarchuk, G.F. Gorsky, Yu.M. Groshev, V.S. Zelenetsky, E.G. Kovalenko, L.D. Kokorev, R.V. Kostenko, R.D. Rakhunov, B.B. Rozhnov, V.G. Tanasovich, F.N. Fatkullin, A.A. Khmirov deserve attention.

Article’s main body. The article discusses the concept and significance of the limits of proof in criminal proceedings, analyzes the differences between them and other procedural categories, and analyzes doctrinal developments regarding the criteria for reaching boundaries and judicial practice in cases of expanding or narrowing the limits of proof.

Conclusions and prospect of development. Thus, the study allows us to state that the concept of the limits of proof in criminal proceedings is multifaceted and important because it aims to achieve fair trial. The limits of proof are individual for each specific criminal proceeding, and an important criterion for determining it is the standard of proof of guilt “beyond a reasonable doubt”. That is why the future study of this phenomenon in criminal proceedings becomes relevant due to the need to bring national criminal proceedings closer to European standards of justice.

Keywords: limits of proof, subject matter, narrowing and extension of limits, reasonable doubt.